

ATSIPRAŠYMO RAIŠKOS YPATUMAI

GIEDRĖ ČEPAITIENĖ, ALGIRDAS MALAKAUSKAS

*Šiaulių universitetas
g.cepaitiene@splius.lt,
algirdasm.didysis@gmail.com*

Pagrindiniai žodžiai: kalbos etiketas, atsiprašymas, šnekos aktas, adresantas, adresatas.

Įvadas

Atsiprašymas – viena iš kalbos etiketo situacijų. Šios situacijos pagrindas – ekspresyvinė šnekos akto funkcija, nes tardamas atsiprašymo žodžius adresantas vertina tikrovę, pripažįsta savo klaidą ar kaltę. Atsiprašymo tikslas – išreikšti apgailėstavi-
mą dėl kurio nors paties adresanto (ar trečiojo asmens) atlikto (pažadėto atlikti, bet neatlikto ar negalimo atlikti) veiksmo arba dėl nemalonios situacijos, kuri susidarė dėl adresanto kaltės. Atsiprašymo priežastis ne visada pasakoma, neretai ji aiški iš situacijos (pvz., užkliudžius žmogui) arba gali būti įvardijama adresato (pvz., kai teiraujamesi apie adresanto veiksmus). Tada, kai priežastis įvardijama, išryškėja referencinė šnekos akto funkcija. Neretai atsiprašymo raiška rodo į adresatą nukreiptą veiksmą, taip pabrėžiama konatyvinė (apeliatyvinė) šnekos akto funkcija.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti atsiprašymo raiškos ypatumus, būdingus įvairioms Europos kalboms. Atsiprašymo raiška neretai parodo tam tikrus semantinius niuansus. Pagrindiniai šaltiniai – įvairūs aiškinamieji ir dvikalbiai žodynai, pokalbių knygos. Jų medžiaga pasirinkta tikslingai. Autoriai laikosi nuostatos, kad šie leidiniai parodo būdingiausią, dažniausiai vartojamą, tai kalbai (kultūrai) būdingą raišką. Tirta medžiaga, atspindinti lietuvių, latvių, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, ispanų, italų ir anglų kalbų atsiprašymo raišką. Daroma prielaida, kad lyginant tokią medžiagą galima pastebėti ir tam tikrus skirtingų tautų mentaliteto bruožus.

Atsiprašymo situacijos ypatumai

Atsiprašymo situacija kyla tada, kai adresantas jaučia, kad jo ir adresato santykiai yra (gali tapti) prasti dėl paties adresanto (rečiau – trečiojo asmens) kaltės. Tokios situacijos priežastys gali būti kelios: 1) atsiprašoma, kad adresanto buvo atliktas toks veiksmas, kurio rezultatas pakenkė adresatui (*Atsiprašau, kad taip neapgalvotai pasielgiau*); 2) atsiprašoma, kai adresantas neatliko veiksmo, kurio iš jo adresatas ti-

kėjosi arba kuri adresas buvo įsipareigojęs atlikti (*Atsiprašau, kad nepadariau x*); 3) atsiprašoma, kai adresas mano, jog jis ateityje negalės atlikti veiksmo, kurio iš jo adresas tikisi arba kuri adresas buvo pasižadėjęs atlikti (*Atsiprašau, kad negalėsiu atlikti x*); 4) atsiprašoma, kai veiksma, kuris pakenkė adresatui, atliko trečiasis asmuo (*Atleiskite, kad D. pasielgė taip neapgalvotai*)¹.

Psichologai, analizuojantys situacijų paveikumą, teigia, kad atsiprašymo aktas bus tinkamai suvoktas tik tada, jei adresas laikysis tam tikrų nuostatų: atsiprašyti reikia laiku, neuždelsiant; atsiprašyti asmeniškai, o ne perduoti atsiprašymą per trečiąjį asmenį; geriau atsiprašyti žodžiu, akis į akį, o ne SMS žinute ar laišku, nepatariama atsiprašyti telefonu; atsiprašydamas adresas turės skirti pakankamai laiko – negalima atsiprašyti paskubomis, lyg tarp kitko; atsiprašydamas adresas turės neišsisukinėti, būti nuoširdus ir konkretus (B. Heidenbergeris).

Ne mažiau atsiprašymo aktas priklauso nuo adresato: pastarasis jį gali priimti arba atmesti. Atsiprašymas gali būti atmetas dėl kelių priežasčių. Viena jų būtų tokia situacija, kai adresas mano, kad jam padaryta žala yra didelė, todėl vien žodžiais jos pašalinti ar sumažinti neįmanoma. Antroji priežastis gali būti susijusi su atsiprašymo nuoširdumu: kai adresas nėra įsitikinęs, kad atsiprašymas yra nuoširdus, jis tokį atsiprašymą atmeta. Trečioji priežastis sietina su veiksmo pasikartojimu: kai adresas už panašią veiklą atsiprašo nebe pirmą kartą (kitais tariant, adresas jį laiko esant melagi), atsiprašymas atmetamas.

Atsiprašymo raiška

Įvairiose kalbose atsiprašymo raiška labai įvairuoja. Atsiprašymas gali būti reiškiamas performatyviniais veiksmažodžiais, žodžiais, parodančiais kaltės pripažinimą ar apgailestavimą, ir įvairių modalumą turinčiomis konstrukcijomis, nukreiptomis į veiksma, kurį turi atlikti adresas. Pastarosios konstrukcijos primena prašymo raišką.

Raiška performatyviniais veiksmažodžiais. Specialius atsiprašymą reiškiančius performatyvinius veiksmažodžius iš tirtų kalbų vartoja tik lietuviai, lenkai ir rusai: *atsiprašau, przepraszam, извиняюсь*. Atsiprašymą rodo ne tik veiksmažodžių semantika, bet ir speciali jų forma: esamojo laiko vienaskaitos 1-asis asmuo. Taigi šiais veiksmažodžiais parodoma, kad pats adresas atlieka atsiprašymo veiksma. Rusų kalbos performatyvinio veiksmažodžio forma *извиняюсь* laikoma žemojo stiliaus požymiu (Formanovskaja 1984, 122). Vis dėlto esama nuorodų, kad ši forma pasitaiko šnekamojoje inteligentų kalboje (Golovinskaja 1993, 210). L. Pisarek nurodo tokių vartosenos pavyzdžių iš Michailo Bulgakovo romano „Meistras ir Margarita“ (Pisarek 1995, 75). Tiriant dabartinę atsiprašymo formų vartoseną ši forma nefiksuoja (Ratmayr 2003).

Kartais atsiprašymas reiškiamas kaip ateityje atlikti numanomas veiksmas – būsimąjo laiko vienaskaitos 1-ojo asmens forma *atsiprašysiu*. Jis gali reikšti įvairių modalumą. Kai taip kreipiamasi į nepažįstamą ar mažai pažįstamą žmogų, papras-

¹ Plačiau: Čepaitienė 2007, 202–204.

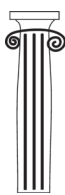
tai parodomas tam tikras nuolankumas, pvz.: *Aš atsiprašysiu, gal perduotumėt talonėlį* GyvK; *Manau, gerai padarysiu, kad Jūsų atsiprašysiu. Kitaip mūsų pokalbis pasibaigs, o man norėtuši daug ko paklausti* T. Oficialioje aplinkoje ši forma kartais gali rodyti kurių nors susitarimų nepaisymą ar ignoravimą, pvz.: *Aš atsiprašysiu Seimo pirmininką ir kalbėsiu toliau* T; *Aš atsiprašysiu, aš ne tiek klaust norėčiau, kiek dėl vedimo tvarkos* T.

Kaltės pripažinimas. Tokią atsiprašymo raišką turi daugelis kalbų. Atsiprašymo situacijai kaltės pripažinimas yra svarbus, nes tik supratęs savo kaltę adresantas gali atsiprašyti. Vis dėlto neretai šioje situacijoje ir apsiribojama kaltės pripažinimu, o atsiprašymo žodžiai visai nesakomi. Tai galima aiškinti taip: adresantas yra įsitikinęs, jog adresatui yra svarbu, kad adresantas prisipažintų suklydęs, tai tarsi yra tolesnių neklaidingų veiksmų garantas. Tardamas kaltę parodančius žodžius ar frazes adresantas eksplikuoja savo paties kaltę.

Pažymėtina, kad kai kurie šio tipo atsiprašymai yra internacionalizmai. Dauguma Europos tautų atsiprašydamos vartoja lotyniškąjį posakį *mea culpa*, angliškąjį *sorry* ar prancūziškąjį *pardon*. *Sorry*, vartojamas atsiprašymo situacijoje, jau praradęs būdvardžio funkcijas (kilęs iš pasakymo *I am sorry*) ir tapęs jaustuku². Nurodoma, kad šis žodis atsiprašymui reikšti vartotinas arba vartojamas ne tik anglų, bet ir rusų, lenkų, lietuvių ir kt. kalbose, pvz.: rus. *Sorry* (merginos reakcija užkliudžius kitą merginą bibliotekoje); lenk. *Sory, Kasiu, ale myślalam, że już nie śpicie* PGJ 220; liet. *Aš ne tai turėjau galvoje, sorry* GyvK. Daugeliui jų, matyt, tiktų R. Ratmayr pastabos apie *sorry* vartojimą rusų kalboje. Ji rašo, kad tai mėgstamas rusų jaunimo žodis, paprastai vartojamas, kai suklystama kalbant ar netyčia užkliudžius žmogų ir pan. (Ratmayr 2003, 93). Lietuvių kalboje *sorry* skverbiasi ir į rašytinę kalbą. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenimis, šis žodis vartojamas grožinėje literatūroje ir publicistikoje. Jis nėra labai dažnas, tačiau pavartojimo atvejai jau skaičiuojami dešimtimis (grožinėje literatūroje 70, publicistikoje – 27 kartai). Mokslineje literatūroje ir Seimo stenogramose šis žodis nefiksuotas.

Prancūzų kalbos žodis *pardon* vartojamas ir anglų kalboje, pvz.: *I beg your pardon – what did you say?* ‘atleiskite (atsiprašau), ką jūs pasakėte?’ MAKŽ 475; *Pardon me for interrupting you* ‘atleiskite (dovanokite), kad Jus pertraukiau’ MAKŽ 475. Tikėtina, kad jis braunasi ir į kitas kalbas, pvz., jis fiksuojamas čekų kalboje (ČKP 10). *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* rodo, kad jis pasitaiko įvairiuose tekstuose, tiek publicistikoje, tiek grožinėje ar negrožinėje literatūroje, Seimo stenogramose (iš viso – 58 kartai, iš jų grožinėje literatūroje 28 kartai), pvz.: *Dovanokit, pžonstva. Pardon už žodį, šachmatais mane, brač, aplošei; Pardon, aš negaliu su jums bendrauti; Atseit – pardon pardon, daugiau taip nedarysiu; Pardon, jeigu kas išžeidė*. Kaip teigia R. Ratmayr, rusų kalboje atsiprašymo žodis *pardon* paprastai vartojamas inteligentų, bendraujant su artimais žmonėmis, ir turi pašmaikštavimo atspalvį, pvz.: *Пardon, что-то ты тут не то написал* ‘pardon, tu čia

² Etiketo situacijoms jaustukų vartojimas itin būdingas. Lietuvių kalboje turime jaustukus *ačiū, dėkui*, į jaustukų kategoriją perėję veiksmazodinės kilmės prašymo žodis *prašom*, būdvardinės kilmės pasisveikinimo žodis *labas*.

kažką ne tai parašei'; *Ах pardon, pardon! Извиняюсь!* 'Ach pardon, pardon! Atsiprašau!' RRE 91.

Frazių, kuriomis atsiprašoma pripažįstant savo kalbę, turi daugelis kalbų. Paprastai kaltė nusakoma sudėtinio tarinio formomis, tačiau jo vardinė dalis įvairuoja. Galima skirti keletą tokios raiškos tipų:

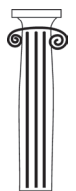
- 1) vardinė dalis išreiškta klaidą ar panašią semantiką turinčiais daiktavardžiais ir atributiniais žodžiais, nurodančiais adresantą;
- 2) vardinė dalis išreiškta atitinkamos semantikos būdvardžiais;
- 3) vardinė dalis išreiškta dalyviais, nusakančiais kaltumo, nusižengimo jauseną.

Lietuvių kalboje atsiprašymas gali būti reiškiamas visais būdais. Kaltės semantiką turintys daiktavardžiai atsispindi konstrukcijose *mano kaltė* (*mano klaida, neapsižiūrėjimas*). Tai rodo tokie tekstyno pavyzdžiai: *Čia yra mano kaltė, kad aš neįtraukiau; Mano kaltė, kad pasirašiau dėl kredito; Ne Antanuko čia kaltė, o mano; Gerai jau gerai, tai mano kaltė. Išgėriau migdomųjų; Tai buvo mano pačios kaltė; Mano didžiausia klaida buvo ta; Mano klaida yra tik ta; Tai didžioji mano klaida, – atsiduso Laisvydas; Tai buvo didelė mano klaida, neprofesionalumas*. Panašias, bet netapačias konstrukcijas turi latviai, vokiečiai, italai, pvz.: lat. *Tā mana vaina* 'tai mano kaltė'; vok. *Hab einen Fehler gemacht* 'padariau klaidą' LV 10, ital. *Hofatto un errore* 'padariau klaidą' LIT 72.

Kad atsiprašymas gali būti reiškiamas tokiu sudėtinu tariniu, kur vardine dalimi eina būdvardžiai ar dalyviai, rodo šie tekstyno pavyzdžiai: *Esu kaltas, kad neskyrčiau dėmesio; Esu kaltas, prisipažįstu; Ir prisipažįstu, kad įsivėliau į tai, esu kaltas; Atleiskit, esu kalta, bet, deja, įvyko didelis nesusipratimas*. Be būdvardžio *kaltas, -a*, šiose situacijose vartojamas dalyvis *nusikaltęs, -usi*, pvz.: *Brangus Bičiuli, esu labai nusikaltęs, kad greit neatsakiau T; Prisipažinau: esu nusikaltęs. Tas eilėraštis ne mano sukurtas T; Tačiau pasakiau tik tai, kuo esu nusikaltusi jam T*.

Rusų kalboje kaltė gali būti pripažįstama būdvardžiu *виноват*. Čia paprastai vartojamos konstrukcijos, parodančios santykį su adresatu arba nusakančios kaltės esmę, pvz.: *Я виноват перед вами; Я виноват в том* RRE 126. Čia vartojama ir daiktavardinė konstrukcija: *это моя вина* (*ошибка, упущение, мой недосмотр, грех*). Daiktavardinę konstrukciją vartoja ir italai, ispanai: ital. *È colpa mia* 'mano kaltė' LIT 72; isp. *Es culpa mía* LISP 17. Vokiečių kalboje tada, kai adresantas jaučia, kad jo veiksmai sukėlė didelių nepatogumų ar sunkumų adresatui, atsiprašoma pripažįstant kalbę sudėtinu tariniu: *Ich bin schuldig* LV 71.

Atsiprašymas kaip prašymo atmaina. Neretai atsiprašymui reikšti vartojamos konstrukcijos, kurių gramatinė raiška sutampa su konstrukcijomis, vartojamomis prašymui reikšti. Tai rodo liepiamosios nuosakos (imperatyvų) formos ar (ir) konstrukcijos su prašymo semantikos žodžiais.

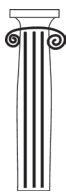

Veiksmožadinės konstrukcijos. Iprasčiausia tokio atsiprašymo raiška – imperatyviniai pasakymai. Liepiamosios nuosakos formos parodo, kad veiksmą atlieka ne adresantas, bet jis laukia, tikisi, kad tam tikrą veiksmą atliks adresatas. Lietuvių kalboje pagrindinė, dažniausiai vartojama tokio atsiprašymo forma yra reiškiamas žodžiu *atleiskite*, pvz.: *Atleiskite už rašyseną* SNēr 424; *Atleiskite, kad sutrukčiau* GyvK; *Priplepėjau Jums apie save. Atleiskite!* Bit 197; *Atleiskite man, pone Profesoriau* SNēr 370. Tokia atsiprašymo raiška būdinga ir latvių kalbai, pvz.: *Piedodiet (atvainojiet), ka traucēju* ‘atleiskite, kad trukdau’ LLŽ 547. Taip atsiprašoma ir lenkiškai, rusiškai, angliškai, prancūziškai, itališkai, ispaniškai, švediškai: lenk. *Wybaczyć, ale musiałam pomóc mamie* PGJ 221; rus. *Извините, прошу прощения* ‘atleiskite’; angl. *Excuse me* ‘atleiskite man’; pranc. *Excusez-moi de vous déranger* ‘atleiskite man už sutrukdydamą’ PLKŽ 376; ital. *Scusate, ma non potete averlo* ‘atleiskite, bet jūs negalite to turėti’, *Mi perdoni, onorevole collega* ‘atleiskite man, didžiai gerbiamas kolega’ IT; isp. *Disculpen, lo he confundido con otro informe* ‘atleiskite, aš turiu kitą informaciją’; šved. *Förlåt mig* ‘atleiskite man’. Kaip rodo pavyzdžiai, anglai, prancūzai, švedai tokį atsiprašymą būtinai papildo adresanto nusakymu atitinkama įvardžio forma.

Kartais atsiprašymą kaip prašymo atmainą leidžia traktuoti veiksmožadinės konstrukcijos, kuriose vartojami specialūs prašymą rodantys veiksmožodžiai arba jaustukai. Lietuvių kalboje tokio atsiprašymo konstrukciją paprastai sudaro esamojo laiko vienaskaitos 1-ojo asmens forma *prašau* (kartais – *meldžiu*) ir objektinė bendratis *atleisti*, pvz.: *Prašau atleisti man už tai, kad sukėliau grėsmę* T; *Prašau atleisti už nekuklų klausimą* T; *Prašau atleisti dėl to, kad neatvykau pas jus praėjusį kartą* T; *Meldžiu man, neįautrūs didikai, atleisti tiesmuką žodį* T. Šio tipo atsiprašymai būdingi ir vokiečių, prancūzų, italų, ispanų kalboms. Čia imperatyvinis pasakymas paprastai papildomas prašymą parodančiu žodžiu, pvz.: vok. *Entschuldigen (verzeihen) Sie, bitte* BSch 114 ‘prašau atleisti’; pranc. *Excusez-moi (pardonnez-moi), s’il vous plaît* ‘prašau man atleisti’; ital. *La prego di perdonarmi* ‘prašau Jus man atleisti’ IT, *Chiedo venia, mi sono confusa con un’altra relazione* IT ‘maloniai prašau man atleisti, mane sutrikdė kita informacija’; isp. *Señor Presidente, pido disculpas* ‘pone Prezidente, prašau atleisti’. Ispanai prašydami atleidimo neretai drauge prisipažįsta savo kaltę, pvz.: *Le ruego me disculpe* ‘atleiskit mano kaltę’.

Daiktavardinės konstrukcijos. Kai kuriose kalbose atsiprašymas reiškiamas šį veiksmą įvardijančiu daiktavardžiu drauge su prašymo semantiką atspindinčiu veiksmožodžiu. Vokiečių, rusų ir prancūzų kalbose toks atsiprašymas reiškiamas veiksmožodžio *prašyti* esamojo laiko 1-ojo asmens forma, pvz.: vok. *Ich bitte sehr (nochmals) um Entschuldigung* ‘aš labai (dar kartą) prašau atleidimo’, *Ich bitte um Vergebung*³ ‘prašau atleidimo, dovanojimo’; rus. *Прошу прощения* RRE 126 ‘prašau atleidimo’; *Je vous demande pardon* ‘prašau atleisti’ PLKŽ 255. Rusų ir italų kalbose toks atsiprašymas gali būti reiškiamas ir kitos reikšmės

³ Toks atsiprašymas paprastai sakomas tada, kai adresantas jaučiasi smarkiai prasižengęs.

veiksmazodžiais, pvz.: rus. *Приношу свои глубокие извинения* ‘teikiu savo nuoširdžius atsiprašymus’ RRE 128; ital. *Presento le mie scuse* ‘teikiu savo atsiprašymus’, *Signor Presidente, porgo le mie scuse* ‘pone Prezidente, siūlau savo atsiprašymus’ IT.

Atsiprašymas su modaliniais žodžiais. Atsiprašymui reikšti vartojami įvairūs modaliniai žodžiai, suteikiantys pasakymams tam tikrą reikšmės atspalvį: leidimo, noro, privalėjimo ar būtinybės, apgailestavimo ir pan.

Atsiprašymas su prašymo leisti atspalviu. Kartais atsiprašymas yra tarsi netiesioginis, turintis leidimo atspalvį. Tada adresantas reiškia pageidavimą, kad adresatas leistų jam atlikti atsiprašymo veiksmą. Toks atsiprašymas reiškiamas leidimo semantiką turinčio veiksmazodžio liepiamosios nuosakos 2-uju asmeniu ir atsiprašymą reiškiančio veiksmazodžio bendratimi. Tokie atsiprašymai turi stilistinį atspalvį, rodo tam tikrą adresanto nusižeminimą, nes jis demonstruoja priklausomybę nuo adresato veiklos. Lietuvių kalboje tai rodo konstrukcija *leiskite atsiprašyti*. Tokią vartoseną patvirtina šie tekstyno pavyzdžiai: Visų *pirma leiskite atsiprašyti, kad dėl laiko stokos neatsakau į Jūsų laišką* T; *Mielieji deputatai ir man brangios kolegės, leiskite atsiprašyti kitų deputatų vardu* T. Rusų kalboje toks atsiprašymas reiškiamas konstrukcijomis *Разрешите извиниться*; *Позвольте извиниться* RRE 127. Rusų kalboje toks atsiprašymas gali būti reiškiamas sudėtingesne konstrukcija, kai greta leidimą reiškiančio veiksmazodžio vartojama prašymą reiškianti bendratis ir daiktavardinė atleidimą reiškianti forma, pvz.: *Разрешите попросить (у вас) извинения*; *Позвольте попросить (у вас) извинения* ‘leiskite paprašyti atleidimo’ РРЭ 127.

Noras. Lietuvių kalboje toks atsiprašymas gali būti reiškiamas dvejopai: veiksmazodžio *norėti* (rečiau – *ketinti*) esamojo ar būtojo kartinio laiko bei tariamosios nuosakos vienaskaitos 1-ojo asmens formomis drauge su objektine bendratimi *atsiprašyti*. Tai atspindi Seimo stenogramos bei kita tekstyno medžiaga, pvz.: *Gerbiamieji kolegos, aš noriu jūsų atsiprašyti*; *Aš noriu visų deputatų, visų Lietuvos žmonių atsiprašyti, ką esu įžeidęs žodžiu*; *Aš tik norėjau atsiprašyti gerbiamojo Č. Stankevičiaus*; *Ketinau atsiprašyti, kad trukdau*; *Todėl pirmiausia norėčiau atsiprašyti visų, kurie sutikote gobšų*; <...> *kalbu su akcentu ir norėčiau už tai atsiprašyti, nes iki dešimties metų negirdėjau*. Nors raiška *noriu / norėčiau atsiprašyti* tarpusavyje konkuruoja, tačiau modalumo požiūriu jos nėra sinoniminės. Kaip teigia K. Župerka (2012, 43), skatinimo (prašymo, liepimo, patarimo) reikšmę turinčiose konstrukcijose vartojamos tariamosios nuosakos formos jį sušvelnina. Drauge galima išvelgti ir adresanto santykio su adresatu skirtumus. Kai atsiprašymui reikšti vartojama konstrukcija *noriu atsiprašyti*, pasakymo centras yra adresantas, jis tiesiogiai reiškia savo norą. Vartodamas konstrukciją su tariamosios nuosakos forma (*norėčiau atsiprašyti*), adresantas demonstruoja priklausomybę nuo adresato, tarsi pastarasis galėtų leisti ar neleisti įvykti atsiprašymo aktui.

Taip atsiprašymas gali būti reiškiamas ir lenkų, vokiečių, rusų kalbose, pvz.: lenk. *Chciałem panią przeprosić*; *Chciałbym pana gorąco przeprosić*

PGJ 228; vok. *Ich möchte mich entschuldigen*; rus. *Хочу извиниться*; *Хотел бы извиниться* RRE 127. Rusų kalboje atsiprašymas su noro atspalviu gali būti reiškiamas ir beasmenėmis formomis, pvz.: *Мне хочется извиниться*; *Мне хотелось бы извиниться* RRE 127.

Privalėjimas, būtinybė. Kartais atsiprašymas reiškiamas kaip adresanto objektyviai įsisąmonintas veiksmas. Jis kyla tarsi ne iš vidinių adresanto nuostatų, bet dėl aplinkybių, kuriomis vyksta šnekos aktas. Tai gali lemti šnekos akto dalyviai, vieta ar laikas. Lietuvių kalboje toks atsiprašymas paprastai reiškiamas objektine bendratimi *atsiprašyti* ir veiksmožodžių *turėti, privalėti* esamojo laiko vienaskaitos (rečiau – daugiskaitos) 1-ojo asmens formomis arba beasmeniu veiksmožodžiu *reikia*. Tai rodo tokie tekstyno pavyzdžiai: *Vis dėlto turiu jūsų atsiprašyti už savo repliką*; *Gerbiamas pone, turiu jūsų atsiprašyti*; *Gerbiamieji deputatai, aš turiu atsiprašyti už lengvabūdiškumą*; *Jūs teisūs, mes turime atsiprašyti jūsų, tačiau privalau atsiprašyti*; *Turbūt reikia atsiprašyti gerbiamojo Aukščiausiojo Teismo pirmininko*; *Jei ko nors reikia atsiprašyti, tai aš atsiprašau*.

Panašus atsiprašymas, paprastai rodantis didelę adresanto kaltę, vartojamas rusų, vokiečių kalbose, pvz.: rus. *Я должен извиниться перед вами* ‘privalau jūsų atsiprašyti’; *Я должен попросить извинения* ‘privalau paprašyti atleisti’ RRE 127; vok. *Ich muss mich entschuldigen* ‘privalau atsiprašyti’.

Kartais atsiprašymas reiškiamas konstrukcija *tenka atsiprašyti*. Jos semantika kiek skiriasi nuo jau minėtų. Pasirinkdamas tokią raišką adresantas tarsi rodo, kad atsiprašymo veiksmas yra priverstinis, kad jis neturįs kitos išeities, kaip tik atsiprašyti adresato. Lietuvių kalboje tokia atsiprašymo forma nėra dažna, tekстыne pavartota vos 9 kartus, pvz.: *Taigi man tenka atsiprašyti gerbiamų ponių ir panelių*; *Jeigu jūsų tai nepatenkina, tenka atsiprašyti jūsų*; *Todėl dar kartą tenka atsiprašyti, kad buvo pažeisti <...>*; *Tenka atsiprašyti mielą skaitytoją už ilgą citatą*. Panaši konstrukcija vartojama vokiečių kalboje, pvz.: *Nun bleibt uns nur, Sie um Verzeihung zu bitten* BSch 114 ‘taigi mums tenka prašyti Jūsų mums atleisti’.

Pasitaiko tokių vartosenos pavyzdžių, kurie rodo, kad adresantas, nors ir jaučiasi kaltas, užima vertikalčiai aukštesnę poziciją už adresatą, jaučia turįs teisę nurodyti, ką šis turi daryti. Tai rodytų toks tekstyno pavyzdys: *Tu privalai man atleisti dabar*.

Apgailestavimas. Neretai atsiprašant ne tiek pripažįstama kaltė, kiek išreiškiamas adresanto apgailestavimas dėl veiksmo, kuris padarė kažką bloga adresatui. Lietuvių kalboje toks atsiprašymas gali būti reiškiamas veiksmožodžio *apgailestauti* esamojo laiko vienaskaitos 1-ojo asmens forma arba konstrukcija *man gaila*. Abi jos gali būti vartojamos ne tik atsiprašymo situacijoje, nes adresantas gali apgailestauti ne vien dėl savo paties atliktų (ar pasižadėtų, bet neatliktų) veiksmų, bet ir dėl įvairių kitų atliktų veiksmų ar tam tikrų aplinkybių. Atsiprašymo raišką rodo tokie tekstyno pavyzdžiai: *Ir aš apgailestauju dėl kai kurių savo veiksmų*; *Aš labai apgailestauju dėl savo klaidos*; *Drauge labai apgailestauju dėl savo pačios klai-*

dos; Apgailestauju, jog šiandien negaliu būti kartu su jumis; Labai apgailestauju, kad įžeidžiau tave; Apgailestauju, kad dėl menkos sveikatos negalėsiu; aš tik apgailestauju, kad galbūt nesuteikiau; Man labai gaila, kad aš niekuo negalėjau padėti; Gaila, kad aš nespėjau jos nutraukti ir pan.

Tokių konstrukcijų turi ir kitos kalbos, pvz.: latv. *Es nožēloju, ka neatnācu* ‘aš apgailestauju, kad neatėjau’ LLŽ 483, *Cik žēl ‘kaip gaila’* LLŽ 799, *Man ir ļoti žēl ‘man labai gaila’* LLŽ 391; ital. *Mi rincresce / mi dispiace* ‘man gaila, apgailestauju’ LIT 72; vok. *Es tut mir leid* ‘man gaila’; *Ich bedauere es sehr* ‘aš labai apgailestauju’, *Wie schade* ‘kaip gaila’ LV 71; lenk. *Bardzo mi przykro, ale jutro nie będę mógł do was przyjść* ‘man labai gaila, bet rytoj negalėsiu ateiti’; *Bardzo żaluję, że doszło do tego konfliktu* ‘labai gailiuosi, kad prieita iki šio konflikto’ LLP 10; pranc. *Je regrette de vous avoir fait attendre* ‘apgailestauju, kad Jus priverčiau laukti’; isp. *Lo siento (mucho)* ‘(labai) apgailestauju’, *Lo lamento mucho* ‘labai gailiuosi’, *Es una pena* ‘labai gaila’ LISP 16; rus. *Сожалею* ‘apgailestauju’, *жаль* ‘gaila’.

Sutrikimo, sumišimo demonstravimas. Kadangi atsiprašymas yra susijęs su adresanto veikla, kuri pakenkė ar ateityje gali pakenkti adresatui, adresantas jaučiasi nejaukiai ir neretai nusako šią savo jauseną. Lietuvių kalboje tokią jauseną paprastai rodo konstrukcijos *man nepatogu, man nemalonu*. Tai liudija tokie tekstyno pavyzdžiai: *Matot, gerbiamieji kolegos. Man nepatogu gėdinti kai kuriuos; Man labai nepatogu prieš jus; Gerbiamasis kolega, man tikrai nepatogu, bet nustatyt griežtą laiką neįmanoma; Man net nepatogu, kad Prezidentūros atstovai nemąsto; Man nemalonu pranešti, kad aš; Man nemalonu tai pripažinti; Man nemalonu, kad be reikalo įtariau*. Panašias konstrukcijas vartoja ir vokiečiai, rusai, prancūzai, pvz.: vok. *Es ist (mir) sehr unangenehm* ‘man labai nepatogu (nemalonu)’; pranc. *Je suis désolé de vous avoir fait attendre* ‘man labai nemalonu, kad priverčiau Jus laukti’; rus. *Мне очень неприятно* ‘man labai nemalonu’.

Kiti atsiprašymo atspalviai. Kalbinė atsiprašymo raiška gali rodyti ir kitus reikšmės atspalvius. Kartais atsiprašant tiesiog pasakoma, kad ateityje tokie veiksmai nebebus kartos. Šio tipo atsiprašymas itin būdingas vaikų kalbai. Tokia forma tarsi siekiama, kad vaikas įsisąmonintų, kurie veiksmai yra blogi, neleistini. Tokie atsiprašymai vartojami lietuvių, rusų, vokiečių kalbose, pvz.: liet. *Daugiau taip nedarysiu* GvK; rus. *Я больше не буду (так делать)* ‘aš daugiau taip nedarysiu’ RRE 126; vok. *Ich werd’s nie wieder tun* ‘aš niekada taip nedarysiu’. Kai atsiprašymas formuluojamas kaip klausimas, jis paprastai artimas pasiteiravimui, pvz.: liet. *Ar tu gali atleisti man, asilui? T; Tu juk gali man atleisti? T; Galbūt pajėgsi man atleisti, ir viskas bus gerai? T; vok. Können Sie den Fehler verzeihen? BSch 114 ‘ar galite atleisti mano klaidą’. Pasitaiko tokios raiškos, kuri rodo adresanto viltis, tai, kad jis tikisi atleidimo, pvz.: vok. *Wir hoffen in dieser Sache auf Ihre Nachsicht* BSch 114 ‘mes dėl šių dalykų tikimės Jūsų atleidimo’. Kartais adresantas vietoj atsiprašymo žodžių peikia ar neigiamai vertina save, pvz.: liet. *Negeras tau buvau* JBalt18; *Blogo aš tau nenorėjau ir dabar nenoriu* JBalt17; vok. *War doof von mir* ‘buvo kvaila iš mano pusės’.*

Išvados

Sukaupta medžiaga rodo, kad tik lietuvių, lenkų ir rusų kalbose atsiprašymui reikšti vartojami performatyviniai veiksmažodžiai *atsiprašau*, *przepraszam*, *извиняюсь*, rodantys paties adresanto atliekamą veiksmą. Rusų kalboje esanti forma *извиняюсь* laikoma stilistiškai žymėta, vartotina tik kalbant žemoju stiliumi.

Kartais atsiprašymas reiškiamas pripažįstant kaltę. Tam daugelyje kalbų vartojami internacionalizmai (lot. *mea culpa*, angl. *sorry*, pranc. *pardon*) bei savos konstrukcijos, paprastai sudėtinio tarinio formomis.

Daugelis tautų įprasta atsiprašymo raiška yra įtvirtinusios formas, primenančias prašymą. Jos nukreiptos į veiksmą, kurį turi atlikti adresatas, ir dažniausiai reiškiamos liepiamosios nuosakos 2-uoju asmeniu (liet. *atleiskite*, latv. *piedodiet*, *atvainojiet*, lenk. *wybacz*, rus. *извините*, *простите*, angl. *excuse me*, pranc. *excusez-moi*; ital. *scusate*, isp. *disculpen*, šved. *förlåt mig*). Kartais prašymo atspalvį sustiprina įvairios šių reikšmę turinčios leksemos. Jos gali eiti junginiuose su veiksmažodžiais (liet. *Prašau (prašom) atleisti*; vok. *Entschuldigen (verzeihen) Sie, bitte*; pranc. *Excusez-moi (pardonnez-moi), s'il vous plaît*; ital. *La prego di perdonarmi*) ar daiktavardžiais (vok. *Ich bitte sehr (nochmals) um Entschuldigung*; rus. *Прошу прощения*; pranc. *Je vous demande pardon*).

Atsiprašymo raiška drauge gali turėti įvairių modalumo atspalvių. Leidimo atspalvį turintys atsiprašymai vartojami lietuvių ir rusų kalbose (*Leiskite atsiprašyti; Разрешите (позвольте) извиниться*). Lietuviai, lenkai, vokiečiai ir rusai atsiprašymui gali suteikti noro atspalvį (liet. *Noriu atsiprašyti*, lenk. *Chciałem przeprosić*; vok. *Ich möchte mich entschuldigen*; rus. *Хочу извиниться*).

Kai adresantas atsiprašymo žodžius taria tarsi verčiamas aplinkybių, jo raiška įgauna privalėjimo, būtinybės atspalvį (liet. *Reikia, tenka atsiprašyti*; rus. *Я должен извиниться; Я должен попросить извинения*; vok. *Ich muss mich entschuldigen*). Nuoširdus atsiprašymas kartais turi apgailestavimo atspalvį (liet. *Aš apgailestauju; Man gaila*; latv. *Es nožēloju; Cik žēl*; ital. *Mi rincresco; Mi dispiace*; vok. *Es tut mir leid; Ich bedauere es sehr* 'aš labai apgailestauju', *Wie schade*; lenk. *Mi przykro; Bardzo żałuję*; pranc. *Je regrette*; isp. *Lo siento (mucho); Lo lamento; Es una pena*; rus. *Сожалею; Жаль*). Daugelis tautų atsiprašymą reiškia kaip tam tikrą sutrikimą, sumišimą (liet. *Man nepatogu; Man nermalonu*; vok. *Es ist (mir) sehr unangenehm*; pranc. *Je suis désolé*; rus. *Мне очень неприятно*).

Šaltiniai

- Bit – Bitė-Petkevičaitė G. *Raštai*. T. 6. Vilnius: Vaga, 1968.
JBalt – Baltušis J. *Saktė apie Juzą*. Vilnius: Vaga, 1989.
BSch – *Briefe schreiben – leicht gemacht*. Mannheim: Dudenverlag, 2008.
ČKP – *Čekų kalbos pokalbiai su žodynu*. Vilnius: Euroknyga, 2007.
GyvK – gyvoji kalba (iš autorių turimos kartotekos).
IT – italų kalbos pavyzdžiai (iš <http://dict.leo.org/itde>).
LISP – *Lietuviški–ispaniški pasikalbėjimai*. Sud. A. Rascoń, B. Svecevičius. Vilnius: Žodynas, 2002.

- LIT – *Lietuvių–italų pokalbiai*. Sud. V. Vaičiulienė. Vilnius: Mintis, 1998.
 LLP – *Lenkiški–lietuviški pasikalbėjimai*. Sud. B. Kalėda. Vilnius: Mokslas, 1990.
 LLŽ – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sud. A. Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
 LV – *Lietuviški–vokiški pasikalbėjimai*. Sud. N. Savickaja. Vilnius: Rotas, 2005.
 MAKŽ – *Mokomasis anglų kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2012.
 PGJ – Marczjanik M. *Polska grzeczność językowa*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2000.
 PLKŽ – *Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas*. Sud. A. Juškienė, M. Katilienė, K. Kaziūnienė. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.
 RRE – Формановская Н. И. *Русский речевой этикет*. Москва: Русский язык, 2002.
 SNer – Nėris S. *Raštai*. T. 3. Vilnius: Vaga, 1984.
 T – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. <http://donelaitis.vdu.lt>.

Literatūra

- Čepaitienė G. *Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
 Formanovskaja – Н. И. Формановская. *Употребление русского речевого этикета*. Москва: Русский язык, 1984.
 Golovinskaja – М. Я. Головинская. Семантика глаголов речи с точки зрения речевых актов. *Русский язык в его функционировании*. Ред. Е. А. Земская, Д. Н. Шмелева. Москва: Наука, 1993, 158–218.
 Heidenberger B. Aber wie entschuldigt man sich richtig? <http://www.weltbild.de/3/16017021-1/buch/das-olivenbaeumchen.html>.
 Pisarek L. *Речевые действия и их реализация в русском языке в сопоставлении с польским (экспрессивы)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
 Ratmaug – Ратмайр Р. *Прагматика извинения*. Москва: Языки славянской культуры, 2003.
 Župerka K. *Stilistika*. III pataisytas ir papildytas leidimas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2012.

Giedrė Čepaitienė, Algirdas Malakauskas

ATSIPRAŠYMO RAIŠKOS YPATUMAI

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *kalbos etiketas, atsiprašymas, šnekos aktas, adresantas, adresatas*.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti atsiprašymo raiškos ypatumus, būdingus įvairioms Europos kalboms. Atsiprašymo raiška neretai parodo tam tikrus semantinius niansus. Pagrindiniai šaltiniai – įvairūs aiškinamieji ir dvikalbiai žodynai, pokalbių knygos. Tirta medžiaga, atspindinti lietuvių, latvių, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, ispanų, italų ir anglų kalbų atsiprašymo raišką. Daroma prielaida, kad lyginant tokią medžiagą galima pastebėti ir tam tikrus skirtingų tautų mentaliteto bruožus.

Sukaupta medžiaga rodo, kad tik lietuvių, lenkų ir rusų kalbose atsiprašymui reikšti vartojami performatyviniai veiksmažodžiai *atsiprašau, przepraszam, извиняюсь*, rodantys paties adresanto atliekamą veiksmą.

Kartais atsiprašymas reiškiamas pripažįstant kaltę. Tam daugelyje kalbų vartojami internacionalizmai (lot. *mea culpa*, angl. *sorry*, pranc. *pardon*) bei savos konstrukcijos, paprastai sudėtinio tarinio formomis.

Daugelis tautų įprasta atsiprašymo raiška yra įtvirtinusios formas, primenančias prašymą. Jos nukreiptos į veiksmą, kurį turi atlikti adresatas, ir dažniausiai reiškiamos liepiamosios nuosakos 2-uju asmeniu (liet. *atleiskite*, latv. *piedodiet, atvainojiet*, lenk. *wybacz*, rus. *извините, простите*, pranc. *excusez-moi*; ital. *scusate*, isp. *disculpen*, šved. *förlåt mig*). Kartais prašymo atspalvį sustiprina įvairios šių reikšmę turinčios leksemos. Jos gali eiti junginiuose su veiksmažodžiais (liet. *Prašau (prašom) atleisti*; vok. *Entschuldigen (verzeihen) Sie, bitte*; pranc. *Excusez-moi (pardonnez-moi), s'il vous plaît*; ital. *La prego di perdonarmi*) ar daiktavardžiais (vok. *Ich bitte sehr (nochmals) um Entschuldigung*; rus. *Прошу прощения*; pranc. *Je vous demande pardon*).

Atsiprašymo raiška drauge gali turėti įvairių modalumo atspalvių. Leidimo atspalvį turintys atsiprašymai vartojami lietuvių ir rusų kalbose (*Leiskite atsiprašyti; Разрешите (позвольте) извиниться*). Lietuviai, lenkai, vokiečiai ir rusai atsiprašymui gali suteikti noro atspalvį (liet. *Noriu atsiprašyti*, lenk. *Chciałem przeprosić*; vok. *Ich möchte mich entschuldigen*; rus. *Хочу извиниться*).

Kai adresantas atsiprašymo žodžius taria tarsi verčiamas aplinkybių, jo raiška įgauna privalejimo, būtinybės atspalvį (liet. *Reikia, tenka atsiprašyti*; rus. *Я должен извиниться; Я должен попросить извинения*; vok. *Ich muss mich entschuldigen*). Nuoširdus atsiprašymas kartais turi apgailestavimo atspalvį (liet. *Aš apgailestauju; Man gaila*; latv. *Es nožēloju; Cik žēl*; ital. *Mi rincresco; Mi dispiace*; vok. *Es tut mir leid; Ich bedauere es sehr, Wie schade*; lenk. *Mi przykro; Bardzo żałuję*; pranc. *Je regrette*; isp. *Lo siento; Lo lamento; Es una pena*; rus. *Сожалею; Жаль*). Daugelis tautų atsiprašymą reiškia kaip tam tikrą sutrikimą, sumišimą (liet. *Man nepatogu; Man nemalonu*; vok. *Es ist (mir) sehr unangenehm*; pranc. *Je suis désolé*; rus. *Мне очень неприятно*).

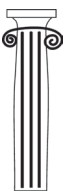
Giedrė Čepaitienė, Algirdas Malakauskas

PECULIARITIES OF THE EXPRESSION OF APOLOGY

Summary

Keywords: *language etiquette, apology, speech act, addresser, addressee.*

The aim of the article is to find out the peculiarities of the expression of apology typical of various European languages. The expression of apology often shows particular semantic shades. The main sources are as follows: various explanatory and bilingual dictionaries, conversation books. Thei material is chosen purposefully. The authors believe that these publications show the most characteristic, generally used expression which is typical of that language (culture). The investigated material reflects the expression of apology of the following languages: Lithuanian, Latvian, Russian, Polish, German, French, Spanish, Italian and

English. It is possible to make an assumption that comparing this material one can notice particular features of the mentality of different nations.

The collected material shows that performative verbs *atsiprašau, prapraszau* which show the action performed by the addresser are used to express apology only in the Lithuanian and Polish languages. The form *извиняюсь* present in the Russian language is stylistically marked and used when talking in low style.

Sometimes apology is expressed admitting fault. For this purpose in many languages internationalisms (Latin *mea culpa*, English *sorry*, French *pardon*) and own constructions, usually in the forms of the compound predicate are used.

Many nations use forms which remind request in order to express apology. They are directed to the action which has to be performed by the addressee and are usually expressed by the second person of the imperative mood (Lithuanian *atleiskite*, Latvian *pieņemiet, atvainojiet*, Polish *wybacz*, Russian *извините, простите*, French *excusez-moi*; Italian *scusate*, Spanish *disculpen*, Swedish *förlåt mig*). Sometimes various lexemes having this meaning intensify the shade of request. They can be found in the combinations with verbs (Lithuanian *Prašau (prašom) atleisti*; German *Entschuldigen (verzeihen) Sie, bitte*; French *Excusez-moi (pardonnez-moi), s'il vous plaît*; Italian *La prego di perdonarmi*) or nouns (German *Ich bitte sehr (nochmals) um Entschuldigung*; Russian *Прошу прощения*; French *Je vous demande pardon*).

The expression of apology can have various shades of modality. Apologies having the shade of permission are used in the Lithuanian and Russian languages (*Leiskite atsiprašyti; Разрешите (позвольте) извиниться*). Lithuanians, Polish, Germans and Russians can provide the shade of desire for apology (Lithuanian *Noriu atsiprašyti*; Polish *Chciałem przeprosić*; German *Ich möchte mich entschuldigen*; Russian *Хочу извиниться*).

When the addresser pronounces the words of apology as if forced by circumstances, its expression gets the shade of necessity (Lithuanian *Reikia, tenka atsiprašyti*; Russian *Я должен извиниться; Я должен попросить извинения*; German *Ich muss mich entschuldigen*). Sincere apology sometimes has the shade of regret (Lithuanian *Aš apgailestauju; Man gaila*; Latvian *Es nožēloju; Cik žēl*; Italian *Mi rincresco; Mi dispiace*; German *Es tut mir leid; Ich bedauere es sehr 'aš labai apgailestauju'*; *Wie schade*; Polish *Mi przykro; Bardzo żaluje*; French *Je regrette*; Spanish *Lo siento (mucho); Lo lamento; Es una pena*; Russian *Сожалею; Жаль*). Many nations express apology as some sort of embarrassment, confusion (Lithuanian *Man nepatogu; Man nemalonu*; German *Es ist (mir) sehr unangenehm*; French *Je suis désolé*; Russian *Мне очень неприятно*).